

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' האזינו תשפ"ב | גליון מס' 258

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

הדברים נמסרו ביום ו' עש"ק פרי וילך, ג' תשרי תשפ"ב

חולַה קורוֹנָה בְּיוֹם-הַכִּיפּוּרִים

מי שנדבק בחולי הקורונה, האם חייב לצום ביום-הכיפורים? | חולה האוכל ביום-הכיפורים, האם תיקנו מברך ברכת הנהנין? | האם חולה רשאי להחמיר על עצמו ולצום? | חולה שאינו צם, צריך לקדש קודם שיאכל? | האם צריך לערב דבר מר במאכל כדי שלא ינהג? | האוכל שיעור המחייב בברכת המזון, האם מזכיר 'יעלה ויבוא'?

יעבור, וממילא נלמד שפיקוח נפש דוחה שבת ויום הכיפורים, ומדוע צריך לימוד מהפסוק 'וחי בהם' - ולא שימות בהם. ומהר"ם בן חביב בתוספת יום הכיפורים (יומא שם) כתב שהלימוד בגמרא שדוחה שבת ויום הכיפורים, היינו בספק פיקוח נפש, אך בודאי פיקוח נפש, אין צריך פסוק, שאינו בכלל ג' עבירות עליהן נאמר יהרג ואל יעבור.

מצוות חילול שבת במקום פיקוח נפש

כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת, פירוש המשניות שבת פ"ח): דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצוות, וכשעושים דברים אלו, אין עושים אותם לא על ידי נכרי ולא על ידי קטנים, אלא על ידי גדולי ישראל, כי לא ידעו שזה הותר רק בשביל פיקוח נפש ולא תהא שבת קלה בעיניהם. ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר (ויקרא יח ה) 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' - ולא שימות בהם, הא למדת, שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, וכנאמר (משלי ג יז) 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום'. ואלו האפיקורסים האומרים שאסור לחלל שבת או יום הכיפורים אף לצורך פיקוח נפש, עליהם הכתוב אומר (יחזקאל כה) 'וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם'. ואם הוא חולה שאין בו סכנה, עושים צרכיו על ידי גוי. אולם פשוט שאם אין מי שיסייע לגדול בהצלת נפש אלא קטן, ודאי שגם קטן או נכרי מחללים השבת, ולא אמרו אלא לכתחילה במקום שיש גדול.

אין החולה רשאי להחמיר על עצמו

ולכן חולה שהרופא אומר שיש סכנה אם יתענה ביום הכיפורים, חייב לשמוע לו, ואסור להחמיר על עצמו להתענות ביום הכיפורים. ונאמר בתורה (שמות כא יט): 'וְיִרְפָּא יִרְפָּא', ולמדו בגמרא (ברכות ס ע"א, בבא קמא פה ע"א): מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. וכתב הרמב"ן (במלחמות ה' סנהדרין עד ע"ב, תורת האדם דף יא): שאין שום מידת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו, שלא יחללו עליו שבת או יום הכיפורים, ואדרבה, המונע עצמו במקום סכנה, מתחייב בנפשו, שנאמר (בראשית ט ה) 'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש'. וכן הביא הר"ן (יומא פג ע"ב), והמאירי בחיבור התשובה (עמ' תעא) כתב שהמתחסד ומוסר עצמו לסכנה הריהו מכלל שופכי דמים.

רבי אברהם בן עזרא (פר' משפטים) כתב שלא ניתן רשות לרופא לרפאות אלא מכות ופצעים חיצוניים, אבל חולי פנימי הוא ביד ה'

שאלה: הנדבק במגיפת חולי הקורונה, האם חייב לצום ביום-הכיפורים? דרגות חולי קורונה

תשובה: יש דרגות שונות בחולי זה. מי שנדבק בחולי ויש לו רק חום ותסמינים שונים, כגון העדר חוש ריח וטעם, אך אינו זקוק להנשמה, ומתהלך כבריא פחות או יותר, ויש לו מעט כאבי ראש וחולשה, באופן כזה יצום כרגיל. אלא אם הרופא אומר לו שעבורו, מחמת גילו וכיו"ב זה מסוכן, וכל שכן אם הוא כבר זקוק להנשמה, ומצבו החמיר יותר, והרופא קובע שעליו לשתות ולאכול, יאכל לשיעורים, כי פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה. וכאשר מרגיש טוב והרופא אומר שיכול לצום, יתחיל לצום, ואם במהלך היום חש ממש שלא בטוב, בשל מחלתו, ישאל את הרופא, ויוכל לאכול.

פיקוח נפש דוחה כל התורה

בגמרא (יומא פה ע"ב) מובא על רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מהלכין בדרך, ולוי הסדר ורבי ישמעאל בן רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן. נשאלה זו בפניהם: מנין לפיקוח נפש שדוחה שבת ויום-הכיפורים? כל אחד למד מפסוק אחר. ורבי אלעזר למד ממצוות מילה שדוחה שבת, שנאמר (ויקרא יב ג) 'וביום השביעי ימול בשר ערלתו' - 'וביום' ואפילו בשבת. רבי שמעון בן מנסיא למד מהפסוק (שמות לא טז) 'ושמרו בני ישראל את השבת' - חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. רבי יהודה בשם שמואל למד מהפסוק (ויקרא יח ה) 'ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' - 'וחי בהם' ולא שימות בהם, ופירש רש"י שיחיה בהם בודאי ולא יבוא בעשייתה לידי ספק מיתה, ומכאן שמחללין שבת ויום הכיפורים אפילו על ספק פיקוח נפש. ובגמרא קליסו חכמים לימוד זה שאין לו פירחא.

מרן השולחן ערוך (סי' שכח) כתב שחולה שיש בו סכנה, מצווה לחלל עליו את השבת, משום (ויקרא יט טז) 'לא תעמוד על דם רעך'. לחולה עצמו המצווה במה שאוכל, ומקיים 'וחי בהם' ולא שימות בהם. ולאחרים המצווה לחלל שבת עבורו, משום 'לא תעמוד על דם רעך'.

הלימוד המיוחד בספק פיקוח נפש

יש להתבונן מדוע צריך פסוק ללמוד שפיקוח נפש דוחה שבת וכל התורה כולה, הרי שבת ויום-הכיפורים אינן בכלל המצוות עליהן נאמר יהרג ואל יעבור, ורק על איסור ע"ז ג"ע וש"ד נאמר יהרג ואל

לרפאותו, ולא בידי הרופאים, וכן הרמב"ן (פר' בחוקותי) כתב כי ברצות ה' דרכי איש, אין לו עסק ברופאים, וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, לא דרשו ברופאים אלא בנביאים, וזה היה עונונו של אסא שנאמר בו (דברי הימים טז יב) 'גם בחוליו לא דרש את ה' כי ברופאים'. והגר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שנה) וכן בשו"ת אבני נזר (חו"מ סי' כג) כתב שבחשש ספק סכנה מותר להחמיר על עצמו ולהתענות ביום-הכפורים, שהוא מדאורייתא, ואדם חשוב ראוי שיחמיר על עצמו, ורק בתשעה באב שהוא מדרבנן אסור להחמיר. אולם להראשונים הנ"ל במקום חשש סכנה, כולל חולי פנימי, אין לחולה להחמיר על עצמו ולהתענות ביום הכיפורים. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תמז). וכן בחובת הלבבות (שער הבטחון שער ז) כתב שאסור לסמוך על הנס, שמא אינו ראוי להעשות לו נס ומתחייב בנפשו, ואפילו אם עושים לו נס, מנכים לו מזכויותיו (שבת לב ע"א).

קידוש לחולה האוכל ביום-הכיפורים

חולה האוכל ביום הכיפורים, אינו צריך לקדש תחילה, כדברי המג"א (סי' תריח), ואם מקדש - עובר על איסור ברכה לבטלה, כי יצא ידי חובת קידוש של יום-הכיפורים בתפילת ליל יוה"כ. ותקנת קידוש על היין נלמד מהפסוק (שמות כז) 'זכור את יום השבת לקדשו', וכתוב (שיר השירים ד ז) 'נזכירה דודיך מיין', וכן (הושע יד ח) 'זכרו כיין לבנון', ולמדו 'זכירה' - 'זכירה', שזכירת השבת היא על היין. ואסמכתא הוא ולא מדאורייתא, ומדאורייתא יוצא ידי חובת קידוש גם בשבת וכן ביוה"כ בתפילה (תוספות פסחים קו ע"א). אך ביוה"כ אין תקנה כלל.

ברכת הנהנין לחולה האוכל ביום-הכיפורים

חולה האוכל ביום הכיפורים, מברך ברכת הנהנין לפניו, 'שהכל', 'המוציא וכיו"ב. ואם רופא הורה לו לא להתענות, אף לא לשיעורים, אם אכל שיעור שלם תוך כדי אכילת פרס, מברך גם ברכה אחרונה. ואין הדבר דומה לחולה שרופא ציוה עליו לאכול מאכל איסור, בישולי גויים וכיו"ב, שנפסקה הלכה שאינו מברך. וכן רשע, שאינו שומר התורה והמצוות, ואוכל מאכלות אסורות, די לו בעוון זה, ואיך יברך על איסור. ונאמר (תהלים ג) 'ובוצע בירך - ניאץ ה', וכתב הרא"ה (ברכות רפ"ז) שאין זה מברך אלא מנאץ. וכל שכן ברכה אחרונה, אינו מברך. ומבואר בגמרא (בבא קמא צד ע"א) הרי שגזל סאה של חיטים מחבירו וכו' והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ. יקבל עונש על גזילת הקמח ועל ברכתו על הגזל. 'אני ה' שונא גזל בעולה' (ישעיה סא ח) - אף אם הביא קרבן עולה, אין מתכפר לו.

איסורי אכילה ב'חפצא' וב'גברא'

אמנם להראב"ד (פ"א מהלכות ברכות הי"ט) אף מזיד ואוכל מאכלות אסורות מדאורייתא חייב לברך, אך דעת כמה ראשונים שאין מברכים על אכילת איסור, אף אם רופא ציוה לו לאכלם, לא לפניו ולא לאחריה, וחכמים הפקיעו חוב ברכה. וכ"כ בשו"ת הרשב"א (סי' תשצד) והריטב"א (הל' ברכות פ"ה הי"ב). ולחילוק התוספות (גיטין ז ע"א), היינו ברשע שיצרו גבר עליו ואוכל דברים אסורים, וכן חולה האוכל איסור על פי הוראת רופא, שהמאכל עצמו אסור ב'חפצא'. אך האסור רק מפני שהשעה גורמת, כגון יום הכיפורים, ובשאר הימים כשר לאכילה, מה שיאכל בהתאם להוראת רופא, מותר וצריך לברך.

חולה האוכל ביוה"כ, מזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון

חולה שאכל ביום הכפורים כשיעור כזית בתוך כדי אכילת פרס, מברך ברכת המזון וצריך להזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון, 'ביום

הכפורים הזה', כיון שאכל שיעור זה בהיתר משום פיקוח נפש, על פי הוראת רופא, והיינו פרוסת פת במשקל כ-27 סמ"ק. וכך פסק מרן בשו"ע (סי' תריח ס"י): חולה שאכל ביוה"כ ונתיישרה דעתו באופן שיכול לברך ברכת המזון, צריך להזכיר יוה"כ, וכתב בבית יוסף דכיון שבהיתר אכל, יוה"כ אצלו כשאר יו"ט לדידן. וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' עא) שאדרבה מצוה עביד, דכתיב 'וחי בהם', והוי כמו שאר יו"ט לדידן, ומזכיר מעין המאורע.

אמנם בשבלי הלקט (סי' שיב) כתב שאין הזכרה בברכת המזון ביום הכיפורים, דלא מצינו הזכרה אלא במקום שיש מצוה באכילתו, והובא בחוקת הפסח (טי"ב. דף קטו ע"ב). אולם באמת גם כאן יש מצוה באכילתו, שנאמר 'וחי בהם'. וכאמור דעת מרן, וכן כתבו כמה אחרונים, ומבואר בגמרא (שבת כד ע"ב) שכל שיש בו מוסף מזכיר מעין המאורע. ולפי זה חולה האוכל שיעור כדי אכילת פרס בתשעה באב, אין צריך להזכיר, שאין בו מוסף, ורק ביום הכיפורים מזכיר.

עירוב דבר מר במאכל החולה

כמה אחרוני זמנינו חידשו שהחולה צריך לערב באוכל או בשתיה דבר מר, שבכך שאינו כדרך הנאתו יורד דרגה לדרבנן, וכמו שמצינו שמאכילין אותו חצי שיעור. אולם אינו נכון, דכיון שהותר לו לאכול ולשתות, רשאי לאכול כהרגלו ואינו צריך לאכול שלא כדרך אכילה ולסגף עצמו. ומה שאמרו מאכילין אותו הקל הקל תחילה, זה רק מדרבנן, ומן התורה הכל מותר לגבי פיקוח נפש, וכדברי המבי"ט בקרית ספר (פ"ד מהל' מאכלות אסורות) שמדאורייתא אין דבר העומד בפני פיקוח נפש. ודברי הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת ה"ג) ששבת 'דחוויה' היא אצל סכנת נפשות, היינו מדרבנן, אך מדאורייתא מותר לגמרי.

וכתב הרב המגיד (פ"ב מהל' שבת הי"א) שמהרמב"ם מוכח שדוקא לגבי יולדת בשבת, שהוא דבר טבעי, כל דאיכא לשנויי משנינן, אבל שאר חולה שיש בו סכנה, אין צריך לשנות, שלגבי הוא כחול לכל דבר. וכן פסק בשו"ע (שכח ס"ד). והוא הדין לענין אכילה ביוה"כ שאין צריך לשנות ולערב דברים מרים. וכ"כ הגאון מטשעביץ בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סי' פח) שחולה שיש בו סכנה אוכל ביוה"כ פ' כהרגלו, ולא יסגף עצמו באכילתו שלא כדרך אכילה, פן יבא לידי סכנה. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קכג) שאין לסגף החולה ביוה"כ פ' לזנונו ע"י חוקן דרך המעיים, שזהו בכלל עינוי נפש, ויכול לבא לידי סכנה. וכ"כ בס' שמירת שבת כהלכתה (פ"ט ס"ל) שחולה שהותר לו לאכול ביוה"כ פ', אל יסגף עצמו בהזנה מלאכותית, כגון אינפוזיה, זונדה וכיו"ב, אלא כרגיל. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' כה פכ"א עמ' קנה) על פי דברי הרופאים, שיש לחולה להתאמץ ולאכול אכילה טבעית, ולא דרך הזנה מלאכותית, כי יש מרחק רב בהשגת התועלת הדרושה לגוף, בין אכילה טבעית דרך הפה והגרונן, להזנה מלאכותית.

ולפיכך חולה קורונה יוועץ ברופא, ואם אומר לו שחייב לאכול, לא יצום, ויאכל לשיעורים, לסירוגין. ואם הרופא אומר לו שבמעט תסמינים שיש לו, כגון מעט חום ולא יבוא לידי סכנה, לא יאכל ביום הכיפורים שהוא דאורייתא, ורק אם יכול לבוא לידי ספק סכנה.

'הסר כל חולי ומגיפה מכל עמך ישראל'

תזכו לשנים רבות, נעימות וטובות, שתהא גמור חתימה טובה לכל עם ישראל, ונזכה שתקויים בנו תפילתינו 'אבינו מלכינו מנע מגיפה מנחלתך', 'הסר כל חולי ומגיפה מכל עמך ישראל בכל מקום שהם. נזכה לבשורות טובות, ישועות ונחמות, לגאולה שלימה אמן ואמן.